

результате впливання соціального оточення може не тільки не заботитися пошуками істини, але і бути гонителем думки, руйнівником створених мистецтва, культури. Направленість особистості людини, його устремлень залежить во багатьох від оточуючої дійсності, духовності суспільства, характеру, цілей і засобів виховання і освіти.

В.А. Сухомлинський добре це розумів. І він не обмежувався аналізом тільки матеріальних потреб і потребою знання. Вищою потребою людини він вважав «потребу людини в людині як носителя духовних цінностей; виникнення, розвиток цієї потреби на основі духовної спільності людей, їх прагнення до володіння духовними цінностями» [4, т.2, с.159]. Тому головна задача народної освіти, на думку В. А. Сухомлинського, зробити так, щоб найважливішою потребою кожного вихованця була його потреба в іншій людині [3: 39].

Таким чином, матеріальні потреби, потреба в знанні і, нарешті, потреба в іншій людині, в спілкуванні з іншими людьми – така ієрархія потреб, яку добре відслідковується в працях В.А. Сухомлинського по міру розвитку його психолого-педагогічних поглядів.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Гомезо М.В. Атлас по психології. – М., 1986. – 272 с.
2. Петровский А.В. Словарь. Психология. – М., 1990. – 494 с.
3. Родчанин Е.Г., Зязюн И.А. Гуманист. Мыслитель. Педагог. Об идеалах В.А. Сухомлинского. – М., 1991. – 112 с.
4. Сухомлинский В.А. Избранные произведения в 5 т. – К., 1979.

УДК 371.4

І.В. Єсьман

МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ СІМ'Ї У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті на основі аналізу філософської та педагогічної спадщини В. Сухомлинського розглядаються проблеми формування моральних цінностей у сім'ї. Визначається поняття цінності у сучасній психолого-педагогічній літературі, важливість категорії цінності у формуванні дитини як особистості. В розвитку історико-педагогічного процесу проглядається певна логіка виникнення і зміни педагогічних парадигм, що передбачає розвиток нової системи моральних цінностей сім'ї.

In the article on the basis of the analysis of the philosophical and pedagogical inheritance V. Suhomlinskiy, are examined the problems of the formation of moral values in family. The concept of value in the contemporary psychological and pedagogical literature is determined; the importance of the category of value in molding of child as personalities. In the development of historico-pedagogical process the specific logic of appearance and change in the pedagogical paradigms, which provides for the development of the new system of the moral values of family, is examined.

У «Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті» одним із пріоритетних напрямків державної політики в розвитку освіти є формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, сучасної європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя і праці у світі, що змінюється [6: 5]. Отже, і людина, щоб жити у такому суспільстві, має прагнути до повної самореалізації.

Поняття цінності є багатограним і охоплює всі сфери буття людини. Відповідно до внутрішніх цінностей людини здійснюється побудова її власного життя. Створення і використання матеріальних цінностей визначає добробут життя людини. Передача і збереження цінностей культури виражає національний колорит тієї чи іншої нації. Однак, перш за все, найвищою і найголовнішою цінністю, без якої все зазначене втрачає сенс, є самоцінність людини, неповторність її життя.

Мета статті – аналіз філософської та педагогічної спадщини В. Сухомлинського з питань виховання моральних цінностей у дітей у межах сучасної сім'ї.

Цінності є надбанням світової цивілізації. Вони здобуті поступальним розвитком людства. Історично вони виступали в релігійній формі. Процес їх творення знайшов відображення в Біблії, Євангелії.

У галузі педагогіки гуманісти XIV – XVI століть на противагу середньовічній схоластичній системі виховання відстоювали необхідність виховання в дитині загальнолюдських цінностей: гуманності, гідності, милосердя, жалості, співпереживання до ближнього, миролюбства (М. Монтень, Ф. Рабле, Е. Роттердамський).

Гуманістичними ідеями і цінностями було насичене виховання та навчання у братських школах України, які відіграли велику роль у розвитку української педагогічної думки в XVI – XVII ст. (П. Беринда, І. Борецький, А. Елласонський, С. Полоцький, Ф. Прокопович, М. Смотрицький та ін.)

Ідея про необхідність гуманізації виховання досить чітко виражена у працях чеського педагога Я. Коменського, а починаючи з епохи Просвітництва (XVIII ст.) вона здобуває все більше поширення в роботах педагогів різних країн (А. Дістервег, О. Корф, І. Песталоцці, М. Пирогов, Г. Сковорода). Найбільш послідовно ця ідея відображається в теоріях вільного виховання французького мислителя XVIII ст. Ж.-Ж. Руссо й Л. Толстого.

Спроби розвивати загальнолюдські цінності були характерними для традицій української демократичної думки (П. Грабовський, М. Коцюбинський, Леся Українка, І. Франко, Т. Шевченко). Видатні гуманісти вважали моральні цінності основними критеріями людського життя, його призначення взагалі.

Основоположники сучасної педагогічної та психологічної науки відстоювали необхідність формування у дитини моральних цінностей (П. Блонський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, С. Шацький).

Отже, цінності є невід'ємними і визначальними складовими людського життя. Для вітчизняної педагогіки поняття «цінність» як категорія педагогічного дослідження є достатньо новим і невивченим. Довгий час ця проблематика не входила в коло центральних питань. У радянській педагогіці поняття «цінність» у своєму традиційному тлумаченні фактично не існувало, оскільки на перший план виходили ідеали комуністичного виховання. «Специфіка такого підходу полягає в тому, що, по-перше, загальнолюдські та інтернаціональні цінності ототожнювалися, по-друге, інтернаціональні і національні цінності протиставлялися, по-третє, загальнолюдські та інтернаціональні цінності трактувалися з жорстких партійних і класових позицій» [7: 100-101.]

Поняття «цінність», що склалося у даний час, досить широке. І. Бех відзначає, що поняття «цінність» включає в себе все, що має цінувати особистість, що є для неї значущим і важливим [1: 7].

У соціальній психології більш уживаним є термін «ціннісні орієнтації», під яким розуміють: ідеологічні, політичні, моральні, естетичні й інші основи оцінок суб'єктом навколишньої дійсності та орієнтації в ній [4: 383.].

В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка категорія «ціннісні орієнтації» розглядається, як вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтована на певний аспект соціальних цінностей [3: 357].

Як відзначає Н. Щуркова, надання особистості вільного вибору в організації власного життя зумовлює її постійне духовне зростання з питань вирішення життєвих проблем; оскільки вихователь не залишає її без допомоги і підтримки, без опори на людський досвід.

Концентрований у найвищих цінностях життєвий досвід передається за допомогою цих цінностей: у категорії Добра сфокусувалося відношення до людей; у категорії Істини – пізнання закономірностей світового розвитку; категорія Краси позначилася в прагненні гармонії світу; цінності Воля, Совість, Щастя характеризують підсумкові уявлення людини про гідне життя; цінності Праця, Пізнання, Спілкування, Гра вказують на відкриті людством дієві способи творення гідного життя [2].

Однією з найвеличніших цінностей, які були створені людством за всю свою історію, є сім'я. У всьому світі немає жодної нації, культурної спільноти, яка би обійшлася без сім'ї. Українське суспільство зацікавлено в позитивному розвитку, збереженні та зміцненні сім'ї. Для реалізації цих завдань у сучасній родині мають сповна використовуватися культурно-історичні цінності українського народу. Особливо актуальними у процесі впровадження моральних цінностей у виховну практику сім'ї є педагогічні ідеї Василя Олександровича Сухомлинського. Видатний педагог характеризував сім'ю як первинний осередок, де «шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, культурної особистості. Із сім'ї починається суспільне виховання, тут, образно кажучи, закладається коріння, з якого виростають гілки, і квіти, плоди. Сім'я – це джерело, водами якого живиться підводна річка нашої держави» [11: 22].

В умовах розбудови національної системи освіти підвищуються вимоги до особистості, до її моральних якостей, освіченості, культури. Людська особистість багатогранна, і виховати її всебічно розвиненою – першочергове завдання сім'ї і школи. Саме тому В. Сухомлинський створив чітку систему морального виховання в сім'ї, визначивши шляхи її впровадження у практику.

В основу морального виховання особистості видатний педагог поклав загальнолюдські цінності, які він характеризує через такі норми поведінки:

1. «Ти живеш серед людей; не забувай, що кожний твій вчинок, кожне твоє бажання позначається на людях, які тебе оточують. Знай, що є межа між тим, що тобі хочеться, і тим, що можна. Перевіряй свої вчинки, запитуючи сам себе: чи не робиш ти зла, незручності людям? Роби все так, щоб людям, які тебе оточують, було добре.
2. Ти користуєшся благами, створеними іншими людьми. Люди дають тобі щастя дитинства. Плати їм за це добром.
3. Усі блага і радощі життя створюються працею. Без праці не можна чесно жити. Народ вчить: хто не працює, той не їсть, назавжди запам'ятай цю заповідь. Нероба, дармоїд – це трутень, що пожирає мед працюючих бджіл. Навчання – твоя перша праця. Йдучи до школи, ти йдеш на роботу.
4. Будь чуйним і добрим до людей. Допмагай слабким і беззахисним. Допмагай товаришу в біді. Не завдавай людям прикrostі. Поважай матір та батька – вони дали тобі життя, вони виховують тебе, вони хочуть, щоб ти став чесним громадянином, людиною з добрим серцем і чистою душею.
5. Не будь байдужим до зла. Борись проти зла, несправедливості. Будь непримиренним до того, хто прагне жити за рахунок інших людей, завдає лиха іншим людям, обкрадає суспільство». [10: 146-151].

Отже, оволодіваючи цією «Азбукою моралі», діти осягають суть добра і зла, честі і безчестя, справедливості і несправедливості.

Свою найважливішу виховну місію В. Сухомлинський вбачав у тому, щоб кожна дитина пізнала щастя творення радості для інших людей: батьків, дідуся та бабусі, для молодшого товариша, і була сама споживачем цього щастя.

Батькам необхідно піклуватися про те, щоб у серце їхньої дитини ввійшли радощі й печалі інших людей, бо саме з цього починається справжня людина. «Як тільки людина стала на ноги і зробила свої перші кроки, нехай вона дбає про того, хто ще не стоїть на ногах. Якщо вона дбає про іншу людину, значить, вона виховується сама; без віддачі душевної

теплоти, без душевної тривоги за долю іншої людини немає виховання», – зазначав В. Сухомлинський [10: 59].

Добрі стосунки між членами сім'ї – запорука успіху у вихованні дітей чуйними, у яких «перші думки про добре, сердечне, найпрекрасніше, що є в світі, – про любов людини до людини – пробуджувались на особистому досвіді, щоб найдорожчим для дитини стали батько й мати» [9: 93].

Однією з головних цінностей у сучасній родині є образ матері. Василь Олександрович відводив значне місце у власній творчості саме її образу. Він пропонував утвердити у сім'ї «культ Матері». «Саме святе і прекрасне в житті людини – це мати. Дуже важливо, щоб діти відчували моральну красу праці, яка приносить радість матері» [13: 209].

Серед моральних цінностей виділяють чесність і правдивість, найефективнішим методом виховання яких у дітей В. Сухомлинський вважав довіру. Для того, щоб діти були правдивими, необхідно формувати у них звичку постійно говорити правду. Зразком для них повинні стати дорослі. Коли дитина втрачає віру у правду, вона, за переконанням В. Сухомлинського, стає «або озлобленою, жорстокою, або ж безвільною і лицемірною...дитина стає морально товстошкірою, для неї не існують етичні цінності» [8: 155].

Педагог приділяв особливу увагу вихованню такої цінності, як радість і любов до праці у сім'ї: «Де ж сила, здатна внести в життя сім'ї культуру бажання? Як не допустити, щоб дитина жила за принципом: що хочу, те й роблю? Цією могутньою виховною силою є праця» [12: 442]. У праці формується особистість людини, її воля, характер. В. Сухомлинський створював спільно з дітьми Куточки Краси, у яких росли фруктові дерева, виноград, троянди, трави. Він вважав, що це не просто школа набуття вмінь і навичок, а насамперед, школа виховання почуття прекрасного. Дуже важливо, щоб дитина відчула радість і гордість за те, що зроблено власними руками.

В. Сухомлинський вважав, що від того, як батьки дбають про духовне багатство родинного вогнища культури, залежить щастя їх дітей. Книга – це джерело, яке живить родинний струмок культури. Для повноцінного виховання людини в кожній сім'ї повинна бути сімейна бібліотека, яку автор називає «Золотою бібліотекою Дитинства і Юності» [11: 170].

Отже, моральні цінності сім'ї, за В. Сухомлинським, – це злагода в родині, бажання все робити своїми силами, праця, і не тільки для себе, а й для людей; взаємовідносини турботи, поваги, чутлива совість, уміння дорожити добром у самому собі, бути вимогливим до самого себе.

Одним із важливих аспектів виховання моральних цінностей у межах родини є позитивні взаємини між її членами. Від сімейного психологічного мікроклімату значною мірою залежить, як саме дитина пройде школу самовиховання. Адже «сім'я з її взаєминами між дітьми і батьками – перша школа інтелектуального, морального, естетичного і фізичного виховання», стверджував В. Сухомлинський [10: 12]. Саме дружні стосунки між членами сім'ї, доброзичлива атмосфера, злагода, взаємоповага, любов батьків у ставленні одне до одного – головна сила виховного впливу на дитину.

У визначенні теоретичних засад розбудови національної школи слід використовувати спадщину В. Сухомлинського на рівні повного і послідовного запровадження ідей його системи моральних цінностей у сучасній сім'ї. Для того, щоб виховати справжню людину, необхідно виховувати у дітей любов до батьківщини, любов до праці, бережливе ставлення до суспільних та особистих речей. Необхідно навчати дитину піклуватися про людей, які її оточують, надавати допомогу тим, хто потребує, навчати дитину чистоті та красі помислів майбутнього батьківства.

Подальше дослідження планується у вивченні таких аспектів взаємозв'язку педагогічного доробку В. Сухомлинського та сучасної педагогічної практики, як ставлення до сім'ї як соціокультурної цінності, наступність педагогічних вимог до дитини з боку сім'ї та школи, питання морального виховання дитини в єдності сімейних та шкільних традицій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. – Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навч.-метод. видання. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Воспитание детей в школе: Новые подходы и новые технологии / Под ред. Н.Е. Щурковой. – М.: Новая школа, 1998. – 208 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Краткий психологический словарь / Ред. А. В.Петровский; Ред. М. Г.Ярошевский; Сост. Л. А. Карпенко. – М.: Политиздат, 1985. – 421с.
5. Лебідь І. Цінності як категорія педагогічного дослідження // Рідна школа. – 2006. – №2. – С. 15-17.
6. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К.: Шкільний світ, 2001.– 24 с.
7. Равкин З.И. Конструктивно-генетическое исследование ценностей образования – одно из направлений развития современной отечественной педагогической теории // Образование: идеалы и ценности (историко-теоретический аспект) – М.: Ин-т теории образования и педагогики РАО, 1995.– С.8-21.
8. Сухомлинський В.О. Вибр. твори: У 5-ти томах. – Т.2. – К.: Рад. школа, 1977. – 670 с.
9. Сухомлинський В.О. Вибр. твори: У 5-ти томах. – Т.3. – К.: Рад. школа, 1977. – 670 с.
10. Сухомлинський В.О. Вибр. твори: У 5-ти томах. – Т.4. – К.: Рад. школа, 1976. – 640 с.
11. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К.: Рад. школа, 1978. – 263 с.
12. Сухомлинський В.О. Статті // Вибр.твори: У 5-ти томах. – Т.5. – К.: Рад. школа, 1977.– 639 с.
13. Сухомлинський. В.О.Серце віддаю дітям. – К.: Рад. школа, 1972. – 272 с.

УДК 37.034(091)

Я.В.Запорожець

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ВЗАЄМВІДНОСИН ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Проаналізовано різнобічні аспекти формування культури морально-ділових відносин особистості у концептуальних підходах видатного українського педагога В.О. Сухомлинського.

Different aspects of formation of culture of moral-business relations of personality in basic approaches of a famous Ukrainian pedagogue V.O. Sukhomlynsky are analyzed.

Актуальність дослідження. Проблема формування культури морально-ділових відносин завжди була предметом уваги вчених, дослідників (А.Єськов, Л.Бурдейна, С.Болотов, Ю.Красовський, Ю.Палеха). Але сьогодні зазначена проблема набуває особливого змісту.

На сучасному етапі становлення Української держави за умови складного політичного і соціально-економічного її стану особливо відчутний негативний вплив на сучасну вищу школу таких суспільних явищ, як посилення аморальності, злочинності, що призводить до знецінення освіти, росту агресивності, жорстокості студентів. Аналіз цих деструктивних процесів у сучасному суспільстві дозволяє зробити висновок, що є небезпека виростити бездуховне покоління, не "обтяжене" інтелігентністю, порядністю, яке зневажливо ставиться до культурних цінностей. Моральні цінності і відповідні їм норми є тим культурним кодом, який визначає повсякденну поведінку і регулює взаємини людей, забезпечує раціональність і людяність їхнього способу життя, а отже, життєздатність суспільства. Саме моральне виховання особистості сприяє олюдненню суспільних відносин.

Сьогодні спостерігається протиріччя між потребами суспільства та реальністю нашого повсякденного життя: дефіциту людяності, милосердя, співчуття, доброти. Все це посилюється прискоренням темпів життя, бурхливим розвитком засобів масових